

Skilling-Magazin

til Udbredelse af almeennyttige Kundskaber.

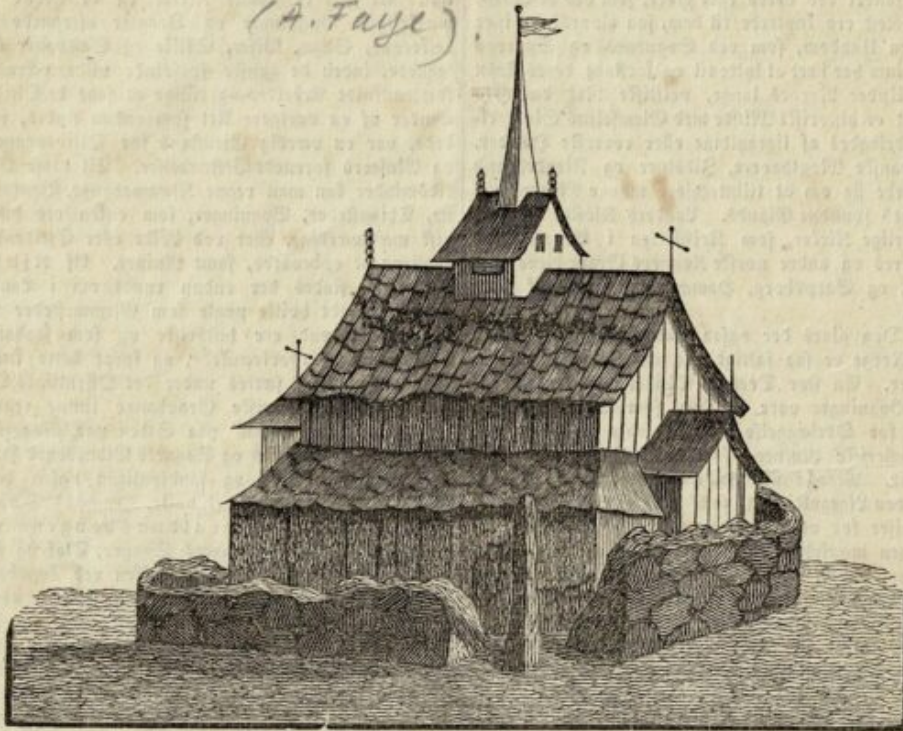
75.]

Udkommer hver Loverdag.

[II. Hæf. Nr. 23. 1836.

Gåra Kirke i Bø i Telemarken.

(A. Faye)

Saa vel den Plet, hvor vi første Gang saae Dagens Lys oprinde og vor Barndoms og Ungdoms muntre Dage henglide, som det Land, hvor vore Fædre særdebes og vi selv engang vare lykkelige, pleier hos de fleste Mennesker at bevare en Interesse, som bringer Hjertet til at banke vemodsfuldt glad, naar vi efter lang Fraværelse atter stue de Gjenstande, der vare Vidner til vor Barndoms skyldfrie Glæder, atter betræde Fædrelandets Grund, og høre det Sprog, som saa venlig led om vor Bugge. En lignende Interesse føle gjerne de, som have nogen Kundskab om Fædrelandets Historie, for de Levninger, som ere bleve Rutiden overantvordede, enten fra den dunkle Oldtid, eller hvortil historiske Minder knytte sig. Den samme Smerte, som uvilkaarlig griber os, naar vi finde en eller anden for vor Barndom kjær Gjenstand bedærvet eller tilintetgjort, den samme føle vi gjerne, naar vi erfare, at et eller andet Fædrelandsminde er

gangen til Grunde, eller trues med Odelæggelse af letsindige, vanbellige Hænder. At odelægge eller lade synke i Gruus, hvad gjeve Forfædre reiste, eller hvortil mærkelige Begivenheders Erindring knytter sig, er et sørgeligt Tegn enten paa Ligegyldighed eller Raahed eller Egoisme.

Saa vel Fremmede, som reise i Norge, som Nordmænd, der have besøgt Udlandet, ere uden tvivl enige i, at Norges Natur baade i Stoltbed, Afverling og Ynde, kan maale sig med de fleste europæiske Landes; men blandt andre Savn beklage de almindeligen, at Norge er saa fattigt paa skjøne Oldtidslevninger og Ruiner, som bidrage saameget til at forskjenne mangan sydlandst Egn og gjøre f. Ex. en Reise igjennem Italien, Schweiz og Rhinlandene interessant. Disse Levninger fra en svunden Tid forlyste ikke blot Diet, men give Fantasiens ved de Sagn, som gjerne ere knyttede til dem, rigt Stof til behagelig Underholdning.

Figur 1. Gåra kirke, Bø i Telemark, etter Fayes skisse. Skilling-Magazin 01.08.1836

Saavel den Plet, hvor vi første Gang saae Dagens Lys oprinde og vor Barndoms og Ungdoms muntre Dage henglide, som det Land, hvor vore Fædre færdedes og vi selv engang vare lykkelige, pleier hos de fleste Mennesker at bevare en Interesse, som bringer Hjertet til at banke vemodsfuld glad, naar vi efter lang Fraværelse atter skue de Gjenstande, der vare Vidner til vor Barndoms skyldfrie Glæder, atter betræde Fædrelandets Grund, og høre det Sprog, som saa venlig lød om vor Vugge. En lignende Interesse føle gjerne de, som have nogen Kundskab om Fædrelandets Historie, for de Levninger, som ere blevne Nutiden overantvordede [overgi i noens varetekt; overlevere], enten fra den dunkle Ol[d]tid, eller hvortil historiske Minder knytte sig. Den samme Smerte, som uvilkaarlig griber os, naar vi finde en eller anden for vor Barndom kjær Gjenstand bedærvet eller tilintetgjort, den samme føle vi gjerne, naar vi erfare, at et eller andet Fædrelandsminde er gangen til Grunde, eller trues med Ødelæggelse af letsindige, vanhellige Hænder. At ødelægge eller lade synke i Gruus, hvad gjeve Forfædre reiste, eller hvortil mærkelige Begivenheders Erindring knytter sig, er et sørgeligt Tegn enten paa Ligegyldighed eller Raahed eller Egoisme.

Saavel Fremmede, som reise i Norge, som Nordmænd, der have besøgt Udlandet, ere udentvivel enige i, at Norges Natur baade i Stolthed, Afvexling og Ynde, kan maale sig med de fleste europæiske Landes; men blandt andre Savn beklage de almindeligen, at Norge er saa fattigt paa skjønne Ol[d]tidslevninger og Ruiner, som bidrage saameget til at forskjønne mangen sydlandsk Egn og gjøre f. Ex. en Reise igjennem Italien, Schweiz og Rhinlandene interessant. Disse Levninger fra en svunden Tid forlyste ikke blot Øiet, men give Fantasien ved de Sagn, som gjerne ere knyttede til dem, rigt Stof til behagelig Underholdning. Hvormeget slige Ol[d]tidsminder tillige kunne bidrage til at vække og vedligeholde levende Begeistring for Fortids Bedrifter og Fødeland, erfarer man bedst i Schweiz. Sjelden betræder vistnok en Schweizer eller Fremmed, der har nogen Sands for det Ædle, Altorf, Tells-Pletten, Rutli o. s. v., uden at hans Aand paa en besynderlig Maade tiltales af de Fortidens store Aander, som her øvede Mandomsværk. Et vigtigt Middel til at vække og vedligeholde Fædrenelandskjærlighed og Nationalaand er det udentvivel at levere de Ol[d]tidslevninger, som et Land besidder og opfriske dem i Folkets Erindring. Disse Fortidens Repræsentanter tale, saavel ved deres eget Ydre, som ved de Sagn, der oftest ere knyttede til dem, saa alvorsfuldt især til den Ungdom, som ved Søgurnes og Snorros Studium har lært at lytte til og forstaae deres Tale.

Under Norges lange, politiske Nat dækkedes mangt et historiskt Minde med Glemselens Slør, eller ødelagdes af ligegyldige eller røverske Hænder. De danske Magthavere, Ildsluer [flammer] og Fiendehaand forenede sig om at tilintetgjøre mange Minder om Norges svundne Glands. Landets Klostre og flere mærkelige Kirker, som Kristkirken i Bergen med Sverres og andre norske Kongers Grave bleve ødelagte, og Sarpsborg, Hammer og Oslo gik op i Luer.

Dog gives der ogsaa andre Aarsager, hvorfor Norge er saa fattigt paa mærkelige Ol[d]tidslevninger. En stor Deel af Ol[d]tidens Kirker og andre Bygninger vare af Træ, som lettere ere udsatte for Ødelæggelse, og ødelagte ikke efterlade de maleriske Ruiner, som de solidere Steenbygninger. Mange gik ogsaa i Tidernes Løb til Grunde ved den

Ligegeydighed, som man ofte viste og endnu viser for at bevare og vedligeholde dem. At mangelen mærkelig Træbygning ved omhyggelig Paapassen, endnu længe havde funnet trodset Tidens Ødelæggelser, kunne vi slutte af de enkelte ældgamle Træbygninger, som endnu findes; men har Norge under sin lange politiske Nat tabt og forglemt mange af Fortidens Minder, saa er det dog Pligt for vor Tid at bevare og opfriske dem, som ere tilbage, og gjøre vi det ikke nu, vil det maaske snart være for sildigt.

Oldtidens Røgstuer, Stav- eller Rejsværks-Kirker, Dragter, Skikke, tildeels Sprogudtryk o. m., som hørte til Eiendommelighederne ved flere af vore Fjeldbøigders Beboere og gjorde dem til mærkelige, levende Sidestykker til de Folk, som færdes i vore gamle Søgur, have deels allerede veget og vige alt mere og mere for en nyere Civilisation, der med nye Skikke og nye Moder trænger alt dybere og dybere ind i vore Fjelddale. Stor Forandring er foregaaet i de sidste 50 Aar og endnu større Forandring vil efter al Sandsynlighed indtræffe i det næste halve Aarhundrede. Røgstuer fortrænges alt mere og mere af de bekvemmere og rummeligere Ovnstuer, de ærværdige, karakteristiske, nationale Stavkirker maa vige for de moderne ottekantede Templer, Sagn og de gamle Viser ere næsten forstummede, og endog i de mest afsides Fjeldbygder, som i Sætersdalen, have Mandfolkene allerede ombyttet deres Forfædres smagfuldere Dragter med uklædelige nyere. Formodentlig varer det ikke længe førend hele Sproget, der hidindtil har bevaret en saa reen Gjenklang af Norges gamle Tungemaal, ogsaa i Tale lemper sig efter Skrivtsproget. Mange Ord og Talemaader, som tilforn skulle have været gjængse, høres nu kun sjelden, ligesom mangelen karakteristisk Skik ved Bryllupper o. s. v. allerede er aflagt. At hindre den Nyheds Aand, som sandsynligviis snart vil give vore Dale et andet Udseende, vilde være et unyttigt Arbeide; men at opfatte det Gamle inden det svinder, og bevare de enkelte Oldtidsminder, som kunne bevares, var i flere Henseender ønskeligt. At faae de gamle Kirker og de ældste og mærkeligste Bygninger og Dragter aftegnede og beskrevne, Sagn, Viser, Skikke og Sædvaner optegnede, inden de ganske forsvinde vilde være et fortjenstfuldt Arbeide, og tillige at faae de Oldtidsminder af en varigere Art som endnu findes, fredede, var en værdig Gjenstand for Oldtidsvenners og Museers forenede Bestræbelser. Til disse Oldtidsminder kan man regne Kjæmpehaugene, Bautastene, Thingsteder, Bygninger, som enten ere historisk mærkværdige, eller ved Ælde eller Sjeldenhed fortjene at opbevares, samt Ruiner. Af *Kjæmpehaugene* findes der endnu rundt om i Landet mange, blant hvilke nogle som Gjemmesteder for bekjendte Mænd ere historiske og som saadanne burde bevares uforkrænkede, og for at dette kunde skee, om muligt, sættes under det Offentliges Opsigt. Til de historiske Gravhaugene kunne regnes "*Hollandshaugen*" paa Steen paa Ringerige, hvor efter Historiens og Sagnets Vidnesbyrd Halfdan Svartes Hoved og sandsynligen ogsaa hans Svigerfader Sigur Hjort hvile, *Harald Haarfagers Grav*, *Augvaldnæshaugene* paa Karm[ø]en, Harald Haarfagers Sønner, Olaf og Sigurds, Gravhaugene paa Møllebakken ved Tønsberg, Formandshaugen paa Jarlsberg og flere, hvortil Sagn om historiske Personer knytte sig. I det Hele burde Kjæmpehaugene som Levninger af og Minder om Nordens graa Alderdom være Efterverden saa ærværdige, at de ikke uden tilstrækkelig Grund forstyrre dem, og om man endog gjennemrodede dem for at lede efter skjulte Skatter, burde man dog vise de Afdødes Been og Aske saamegen Ære, at man atter nedlagde disse og tilkastede

Gravene. Hidindtil har Overtroen bidraget til at frede manges Kjæmpehaug, da Mange have troet, at al Lykke vilde forlade Gaarden, eller Ildslue fortære Huset, hvis man forgreb sig paa den gamle Haug, som fandtes paa Gaarden.

Odin bød, at man skulde reise Bautastene over mandhaftige Mænd. Af slige Mindestene har man tilforn haft mange, deels paa Kjæmpehaugene, deels paa Sletterne; men endog i vor Tid ere mange, deels af Kaadhed blevne sønderslagne, deels bortførte til Gjerder, Mure o. s. v. Nu seer man sjelden en Gravhaug, som er prydet med en Bautasteen. Uagtet mange ere gangne til Grunde, findes der endnu en Deel, hvoraf nogle ere mærkværdige for deres Høide, som f. Ex. den saakaldte "Marias Synaal", paa Augvaldnæs, som formodes at være reist til Ære for Kong Augvalds Ko og Guddom, andre, fordi historiske Minder ere knyttede til dem, f. Ex. Bautastenen paa Bonæs, hvorunder Orm Lyrgja og Lundesolen efter Sagnet hvile, og atter andre, fordi de ere prydede med Runer eller Figurer.

Den mærkeligste Runesteen i Norge er maaske med Hensyn til Indholdet af Indskriften den Runesteen, som fordem prydede Glom Sundbos Gravhaug i Sillejords Præstegjeld; men nu tjener til Fodtrin ved Fladdals Annexkirke, hvor ved Almuens Fodtrin de halv udflettede Runer snart vilde blive ulæselige, hvis den ei kan erholde en mere passende Plads. (Om denne Runesteen, der er 3 Alen og 15 Tommer lang og 18 Tommer bred, see Willes Beskrivelse over Sillejord S. 51). Blandt Landets øvrige Bautastene fortjene endvidere at nævnes *Dynna-Stenen* paa Hadeland og *Alfstas-Stenen* [Alstadsteinen] paa Thoten, der begge ere prydede med Figurer og uidentivl kunne regnes blant de smukkeste i Norden. Ligesom Bautastenerne have Oldtidens mange Dom- og Thingsteder lidt meget endog i Mandsminde. Hvis imidlertid de, som endnu findes bleve sparede, savner Norge ikke interessante Oldtidsminder af dette Slags. Vel er Landets mærkeligste Steensætning eller Dommersæde, det nemlig, som fandtes paa Erling Skjalgsons Høvdingesæde Sola paa Jæderen ved Flyvesand bleven ødelagt; men paa Einabo i Gudbrandsdalen, paa Hegge i Nærheden af det gamle Steinkjær, paa Thernæs i Værdalen, paa Kløvstad paa Hadeland og paa flere Steder findes endnu mærkelige Thingsteder og andre Oldtidslevninger, der fortjene at fredes.

De Minder, hvorved vi hidintil have dvælet, have deres største Interesse fra den høie Alder, hvorfra de have deres Oprindelse. De ere næsten alle fra den hedenske Old og de fleste ældre end vor Historie. Med Kristendommen erholdt vi først paalidelig Historie. Den Nøiagtighed, hvormed Sagskriverne betegnede de Steder, hvor mærkelige Begivenheder indtraf, lader vel Grandskeren endnu finde Stedet, især hvis han tillige agter paa Fortids og Nutids næsten ligelydende Stednavne og til Sagnene; men de Mindestene, som betegnede det, ere forsvundne. En Deel Kirker og nogle Ruiner af Klostre og Kirker ere de eneste Levninger, som vi have fra den kristne Oldtid; thi St. Olafsstøtten paa Stiklestad er af en sildigere Oprindelse*).

*) At denne, saavel som de øvrige historiske Mindesmærker fra en sildigere Tid bør fredes og opbevares med samme Omhu som Oldtidens er naturligt. Til disse kunne vi blandt andre regne, Zinklar-Støtten ved Kringlen, Norderhaugs Præstegaard, Carl XII. Støtte, Eidsvoldssalen, og flere sjeldne Portræter af historiske Mænd, som burde afkopieres, som Kjeld Stubs, Peder Clausens, Jonas Ramus's og Anna Colbjørnsdatters o.F., der findes i de Kirker, hvor Vedkommende vare Præster. Naar Eidsvold blev Nationaleiendom, vilde Portræter af fortjente Landsmænd finde en værdig Plads paa det saavel i den dunkle Old som i den nyere Historie saa mærkværdige Sted.

Thronhjems og Stavanger Domkirker, Mariekirken i Bergen, Throndenæs Kirke i Nordlandene, Ringsager Kirke paa Hedemarken, Hitterdals og Borgunds Stav- eller Reislærskirker og mærkelige Oldtidsminder, uagtet de fleste have tapt en Deel af deres Fortids Glands, eller modtaget moderne Indretninger, som kun lidet svare til den Aand og den Tid, hvori disse og flere ere byggede. Det er nemlig ikke tilstrækkeligt, at man hindrer saadanne Bygninger fra at falde ned; man bør ogsaa stræbe at opbevare de Oldtidslevninger, som findes i dem, f. Ex. Altertavler, Støtter, Malerier o. m. og vogte sig for at vanzire dem med nymodens Prydelser, der under de gammeldags Omgivelser frembringe en Blanding av Gammelt og Nyt, som støder Øiet. Svare Smags-Synder ligge i saa Henseende paa Fortids og Nutids Kirkeinspektioner og Kirkeværger, blandt hvilke jeg kun vil nævne de mange lukte Stole, der saaat sige hænge paa Væggene og i saa høi Grad vanklæde flere blandt vore Kirker, hvilke engang have været og endnu kunne blive ærværdige og smagfulde.

Figur 2. Andreas Fayes skisse av «Gaarder Kirke i Nedrettellemarken 1. August 1824» fra hans reisedagbok En Mindekrands fra svundne Dage. Legg merke til at Faye også har tegnet en planskisse over kirken som beskrives i artikkelen. Privat eie. Foto: Kuben, Arendal.

"Klostre og Kirker" saaledes lyder den patriotiske Absalon Pedersens Klage over sin Samtid, "som vore Forfædre have bygget, bryde vi ned["]; de faa Ruiner af disse Oldtidslevninger, som Tiden har sparet, true vi med en lignende Skjebne, eller gjøre dog lidet eller Intet for at hindre deres totale Ødelæggelser. Den ved sin Ælde og Bygningsmaade saa mærkelige Laurentii Kirke i Tønsberg er i vore Dage (1810) jevnet med Jorden, uagtet dens Mure syntes at have kunnet trodse en Evighed, uden at man, saa vidt vides, bekymrede sig om at besørge den affegnet eller nøiagtigen beskrevet, hvilket denne endog i historisk Henseende mærkelige Kirke dog havde fortjent. Ruinerne af Tønsberg Slot, og Gregorius Dagsøns Kapel paa Kapitelbjerget ved Skien og flere lignende Oldtidslevninger, som for ikke saa meget langt tilbage i Tiden, skulle have været betydelige og maleriske, ere nu næsten jevnede med Jorden. En lignende Skjebne skal, efter Rygtet, true den smukke Ruin af Kapellet paa Steen, som efter Sagnet skal være bygget af St. Olaf, og hvis en lignende Aand kommer til at raade, og ingen vægtig Stemme hæver sig til de Forsvarsløses Redning, bliver vel snart den ubrugte og ubrugelige "Søsterkirke" paa Gran, den smukke Bue af Hammers Domkirke, den eneste Levning, som nu findes af denne engang saa betydelige By, de betydelige Levninger, som endnu findes af Augvaldnæs Kirke, Solø-Lyse-Kloster o. F., nedbrudte og anvendte til Broer, Stalde og andet nyttigt Brug, hvilket tilforn har været Tilfældet med Ruiner. Blandt

de Oldtidslevninger, som af Mangel paa Tilsyn snart styrter sammen, men som i det mindste dog fortjener at omtales inden den falder ned, er *Gaarder Kirke* i Bø Præstegjeld i Nedre-Tellemarken, hvoraf foranstaaende Tegning er taget. Den skal i de katolske Tider været helliget Jomfru Marie, kaldes en Gavekirke og ligger en kort Fjerding fra Hovedkirken. Den er en af de gamle Stave- og Reisværkskirker, men kan hverken i Størrelse eller Bygningsmaade maale sig med Hitterdals og flere af den Slags mærkelige Kirker, som bliver alt sjeldnere og sjeldnere. Den er opreist mellem 6 perpendikulær Mastetræer, hvoraf de 4 danne Kirkens 4 Hjørner. Paa de 3 Sider er Kirken, ligesom Hitterdals og Flere, omgivet af en Svalegang, hvor endnu findes 2 Bænke. Svalegangen staaer ved en Dør og en liden Trappe i Forbindelse med Koret og ved 2 Døre i Forbindelse med Kirken selv. Denne deles ved en Gang, som gaaer fra Hoveddøren, hvori en masiv Ring hænger, og til Koret i 2 Dele, og paa begge Sider findes Levninger af Kirkestole. I Koret, som ved sit hvælvede Tag og ved at ligge lidt høiere udmærker sig fra de øvrige Kirkers, findes et Alter uden Altertavle og et gammelt Skab, der var opbrudt og tomt. Den saare simple Prædikestol, en Trædøbefond og en Jernlysekroner findes endnu. Klokkerne skulle derimod være borttagne af den da værende Kirkeeier, Baron Løvenskiold paa Holden Jernværk, hvor de efter Rygtet endnu skulle findes. Væggene saavel som Loftet ere indvendigen prydede med Malerier i Legemsstørrelse, hvoraf en Deel skal forestille Begivenheder i Jesu Liv; men disse Malerier ere meget grove og de fleste Ansigter især Jesu Fienders ere fast umenneskelige.

Figur 3. Gåra kirke i Bø i Telemark, nedrevet 1850. Av kirken, som skal ha vært Norges eldste kirkebygg anlagt på et gammel gudehov, står i dag kun gapestokken (bautastein)

og steinmerra igjen. Portalen finnes på Oldsaksamlingen, en døpefont på Folkemuseet og Sverres kongestol på Kunstindustrimuseet.

Ligesaa mærkværdig som Kirken selv ere de Stene, som paa den ene Side danner Kirkens Gjerde: Det bestaaer 1) af en omtrent 10 Alen lang og næsten 2 Alen høi, tynd, heel Steen, hvis øverste Kanter takket; 2) af en endnu længere men lavere Steen af samme Dannelselse og 3) af en meget høi, smal Steen, som staaer midt imellem de omtalte og ligner en Bautasteen. I hvad Hensigt disse Stene, der maaske staae ligesaadybt nede i Jorden som de staae over samme, ere opreiste, er vanskeligt at bestemme. At man skulde have anvendt saamegen Umage og Kraft, som der udfordres til at forskaffe og fremføre slige Masser, blot for at faae et Gjerde til Kirken, er usandsynligt; men da der rundt omkring findes mange Kjæmpehaug, ledes man let paa den Tanke, at paa dette Sted har der i Oldtiden været et Thing- og Offersted, hvortil disse Stene brugtes. Ved Kristendommens Indførelse pleiede man almindeligen at bygge Kirkerne paa de Steder, hvor Thingstederne vare og hvor Almuen var tilvant at møde. Derfor finder man saa ofte gamle hedenske Thing- og Offersteder i Nærheden af vore Kirker.

A. Faye.

I avskriften etter original artikkel er sperret tekst gjengitt i kursiv. Noen få merknader er gitt i klammer, 'oltid' er konsekvent rettet til 'oldtid', mens 'sten' og 'steen' er gjengitt om hverandre som i originalen. Det vises ellers til Bjordals artikkel «Faye, J.C. Dahl og tidlige tanker om bygnings- og fortidsminnevern i Norge» 14. juli 2021. Den originale artikkelen av Faye i *Skilling-Magazin* 01.08.1836 (75. 2. årg., nr. 23, s. 177–180) kan lastes ned [her](#).